

Frankismoaren garaiko
prentsa gipuzkoarraren azterketa

“La Voz de España” (1936-1945)

Mikel Anabitarte
Jose Anjel Lema

1. Sarrera

Euskal Herriko Historia garaikidearen alderdirik ahaziene-tako baten ikuspena eskaintzeko asmoa hartu dugu honako arti-kulu honetan: periodismoaren alderdia, batez ere Gipuzkoarena. Helburu horrekin Donostiako *La Voz de España* egunkaria au-keratu dugu, ondo erakusten bait du horrek erregimen frankista-ren zerbitzuko prentsa lokala zer izan zitekeen, eta 1936tik 1980ra doan historia luzea bait du, gainera. Denboraz eta tokiz larri samar gabiltzanez, ordea, lehen urteak bakarrik hartu ditu-gu aztergai: 1936-1945 bitartea. Bestalde, hori da epealdirik inte-resgarrienetako bat, Euskal Herriko historia nahiz historia uni-bertsalarentzat garrantzi-garrantzitsuak diren bi gertaera hartzen bait ditu barruan: Gerra Zibila eta Bigarren Mundu-Gerra.

Lana idazteko, berriz, hiru helburu markatu ditugu: lehenen-go, egunkariaren hasierako urratsak, ideologia, barne-egitura eta garatzeko marko juridikoa zeintzuk izan ziren ezagutzea, hau da, barneko eboluzioa ezagutzea. Bigarren, eguneroko informazioa nola ematen zen ezagutzera hurbiltzea, alderdi desberdinak kon-

tutan hartuz: politika, kirolak, aisia, erlijioa, etab. Hirugarren, Euskal Herriko, Estatu espainoleko eta munduko gertaera garrantzitsuenen aurrean, hau da, puntako berriaren aurrean, egunkariak zein jokabide izaten zuen aztertzea.

Bibliografiaren alderdiari dagokionez, esan beharra dago garai hartako euskal prentsari buruzko liburuak falta zaizkigula. Nafarroako eta Iparraldeko prentsa azertuagoak izan direla egingo genuke, eta lurralde historiko desberdinetakoa, berriz, ukitu gabeko lur geratu zaigula. Argitaratutako lan gehientsuenak, gainera, 1900.eko prentsaraino iristen dira ozta-ozta¹. Iturriei dagokienez, *La Voz de España* egunkaria bakarrik erabili dugu, 1936tik 1945erako laginketa desberdinak eginez. Badirudi oraingoz dokumentazio administratiboa bera (zentsura, nominak, ordainagiriak, zergak, lege-arauak...) ez dagoela ikertzai-learen eskura. Edo, behintzat, Madrilen lan egin eta hainbat erribide burokratiko nekagarri gaituzteza eskatuko liguke horrek, eta hori, noski, artikulua baten mugakizunetatik kanpora geratzen da.

2. Egunkariaren eboluzio orokorra

2.1. Lehen urteak, 1936-1938

2.1.1. Lehen urratsak: fundazioa

“Guipúzcoa reconquistada por España. Cuarenta requetés, al mando del capitán Ureta, entre el entusiasmo delirante, rompen el silencio de la ciudad mártir con el grito de ¡Viva España!”.

Hara nola ematen zuen Donostia hartu zutelako berria *La Voz de España*-ren lehen aleak, aipatu gertakari horren bi egun ondoren atera zenak. Hil haren 13an sortutako egoera berriak boterearen edukitzaile berrientzako espresio-organo berria sortzea eskatzen zuen. Helburu horrekin, egunkari tradizionalista bat argitaratzea pentsatu zen. Hasieran *La Constancia* egunkari karlista gipuzkoarra berriro argitaratzekotan ziren, 1903tik 1931ra eta 1932tik 1936ra funtzionatu zuena eta CNTk uztailetik irailera inkautatu zuena². Baina Comución Tradicionalistako Fal Conde zuzendariak erabaki zuen, egunkariari izena aldatu behar

zitzaiola *La Voz de España* izenberrituz. Horren alde zioen, *La Constancia* deiturak "polemika latzak eta suminkorrak" ekar zitzakeela gipuzkoarren gogora eta izen berriari, berriz, abegi hobearekin zitzaiola espero zitekeela.

Hilaren 13an bertan eman zitzaien reketeei Donostiako Gobernuko Zibilak inkautaturik zituen *La Voz de España*-ren instalazioak erabiltzeko eskubidea. Berez egunkari hori errepublikanoa zen eta 1885etik 1894era eta 1902tik 1936ra funtzionatu zuen³. Inkautazioa onesten zuen dokumentua eskuan harturik, Julio Muñoz Aguilar arduratu zen erredakzioko, administrazioko eta tailerretako langileak bilatzen, behar ziren neurrian.

Lehen plantila teknikoa Donostian zeuden *La Constancia*-ko elementuak erabiliz osatu zen funtsean. *La Voz de Guipúzcoa*-ko bi tipografo eta laguntzaile bat eta *El Diario Vasco*-ko makinista bat hartuz osatu zen taldea. Lantalde hori 13aren arratsaldean *La Voz de Guipúzcoa*-ko lokalak garbitzen eta makinak martxan jartzen aritu zen (lokala itxia bait zegoen uztailaren 19az geroztik). Horiekin batera bildu zen talde administratiboa ere, kopuruz urritua. Lan horietan Manuel García sartu zen, *La Voz de Guipúzcoa*-ko lehengo administratiboa, eta Piñero *La Constancia*-ko administratibotik geratzen zen bakarra.

Irailaren 14ean, egunkari berriaren Erredakzioko lehen Kontseilua bildu zen, behin-behinekotasunez, noski, hilabeteak pasa bait ziren erabat egonkortu zenerako. Lehen botaldian lan egin zuten Julio Muñoz Aguilar-ek (Comunión Tradicionalistako Prentsa-delegatuak), Melgar-eko Konteak, J.V. Puente-k eta *La Constancia*-ko lau erredaktorek. Ezin atera izan zen 15a baino lehen. Bitxikeria bezala esan daiteke, reketetaldetako bat egoten zela atea zaintzen.

Egunkariaren lehen egunetako bereizgarria, pertsonalaren ezegonkortasuna izan zen, gerraren ondorioz sortutako egoerari zegokionez. 1937ko otsailean eratu zen lehen Administrazio-Kontseilua, eta handik berehala errekonozitu zen *La Constancia* behialakoa *La Voz de España* bihurtua zegoela.

2.1.2. Marko juridikoa

Espainia Nazionalaren lurretako enparatua agintzen zuten arauak ezarri zitzaizkion *La Voz de España*-ri ere. Uztailaren 18tik aurrera gerra-egoerako arauen pean jarri zen prentsa lur

haitan, eta indarrean mantendu ziren 1938ko apirilaren 22ko Prentsa-legea deitua argitara zen arte⁴.

2.1.3. Ideologia

Lehengo *La Constancia* zen bezalaxe, *La Voz de España* berria ere "egunkari tradizionalista" bezala jaio zen eta 1937ko apirilaren 28tik aurrera "Dios, Patria y Rey" lema jarri zuen lehen orriaren burualdean. Uztailaren 2an, burualdeko lema hori utzi eta "Diario de FET y de las JONS" bezala izendatu zen. "Dios, Patria y Rey" delakoa azken orrialdera pasa zen, eta, azkenik, behin-betiko desagertu zen 1937ko urriaren 6an.

Izenburuaren aldaketa horiek asko balio dute egunkariaren eboluzio ideologikoa egiaztatzeko, hasierako tradizionalismo garbitik hasi eta ideologia hori falangistarekin bat egiteraino "Mugimenduaren printzipio eta funtsezko xedeen batasuna"ren barruan. Eboluzio hori erregimenak ezarria izan liteke, hari Mugimenduaren osagai karlista ahultzea interesatuko bait zitzaien Gipuzkoak bezain sustrai tradizionalista sendoa zuen probintzia batean. Prozesu guzti hori 1937ko apirileko Batasun-dekretuarekin irekitako dinamikaren barruan kokatzen da: eskuineko indarren batasuna FET de las JONS (JONSen Falange Española Tradizionalista) delakoaren barnean eratu zuen dekretuaren barruan.

2.1.4. Egunkariaren egitura

Epealde honetako orri-kopurua gorabeheratsua izaten zen. Lehen alearen sei orrikoarekin hasi eta behin baino gehiagotan iritsi zituen hamasei orritaraino joan daiteke. Badaude zortzi, hamar eta hamabi orriko aleak ere.

Arrazoi denez, informazio gehiena gerrako notiziek hartzen zuten, gerraren alderdiaz gainera politikaren alderditik ere begiratuz eta Espainia Nazionaleko gertakariak bezalaxe Errepublikakoak ere jasoz. Hitzaldi politikoak ere sartzen ziren, Queipo de Llano-renak eta hala.

Eskualdeko informazioa ez zen beti sartzen eta batzutan Nafarroa, Burgos, Errioxa eta Aragoakoak ere sartzen ziren.

Nazioarteko informazioari ematen zitzaion garrantzi eskasa ere nabarmentzekoa da; baina logikoa da hori, Gerra Zibileko egoera kontutan izanik.

Kiroletako informazioa apenas ukitzen zen eta oso gutxitan iristen zen orri oso bat betetzera.

Azken orrian mamiko artikulua sartzen ziren: gai erlijioso, militar eta historikoei buruzkoak nagusiki.

2.2. Bigarren aldia, 1938-1945

2.2.1. Marko juridikoa

1938ko Serrano Suñer legea apirilaren 22an ezarri zen eta gero 1940ko apirilaren 24eko eta 1942ko otsailaren 24eko agindu ministerialekin osatu zen. Gerra Zibil betean aldarrikatu zen legea, "gerraldiko baldintzapean bereziak zirenekin". Estatuari iharduera periodistiko fiskalizatzeko modua ematen zioten aurretiazko zentsuraren bidez. Probintzia bakoitzean Prentsa-zerbitzu bat sortzen zen, Zerbitzu Nazionalari atxekia eta Gobernadore Zibilarren menpean; eta, besteren artean, Zerbitzu Nazionaletik eta beste agintari batzutatik hartutako orientabideen araberrako zentsura egiteko funtzioa esleitzen zitzaion. Tresneria juridiko guzti horrek muga hertsia drakonianoak jartzen zizkion kazetagarriari, berau erregimen totalitario baten zerbitzuan jarria egonik. 1966an haren ordez sortu zen beste lege berriak liberalizazioa ekarri zuen arlo horretan, zentsura ezabatuz, nahiz eta murrizpen batzuei mantentzen zituen⁵.

2.2.2. Ideologia

1938ko abuztuaren 23an egunkariaren izenburua beste honetara aldatu zen: "Por Dios, por España y por Franco" (nahiz eta azken orrian beste "Diario de FET y de las JONS" hura jartzen jarraitzen zuen). Horrekin egunkaria ofizialki organo frankista bihurtu zen ororen gainetik. Karlismoa, beraz, pixkanaka baztertua geratuz joan zen, falangismo ofizialista baten eraginaren mesedetan. Hala ere, geratu ziren izpiritu tradizionalistaren zantzuak, *La Constancia*-koaren herentzia: "Mártires de la Tradición" eta karlismoaren honelako beste gogoangarri batzuek. 40. urteetan, 1941-42. urtetik aurrera batez ere, kutsu falangista nabarmena nabari zaio. Horren erakusgarri ederra da *Arriba* egunkari falangista ofizialaren artikulua aipatzea behin baino gehiagotan, beste egunkari batzuek, aldiz, bazterrerara utziz.

2.2.3. Egunkariaren egitura

Orri-kopuruak lau fase desberdinetako eboluzioa jasan zuen gutxi gorabehera:

a) *38ko hasierakoak*: zortzi eta hamasei orrien artean mugitzen zen.

b) *38ko iraila - 40ko maiatza*: orri-kopuruaren murrizpena zortzi eta sei artean mugitu zen.

c) *40ko ekaina - 41eko udazkena*: urritasun larriko aldia, paper-murrizpenetatik sortua agian, bi orritik laura bitarteko gorabeherak izan zituen, orri-laurdeneko eranskinakaginez.

d) *1941eko udazkenetik aurrerakoa*: onaldia nabari da, eta sei orriko gutxienekoa eta zortziko gehienekoa finkatu zen.

Informazio internazional oso gutxi ematen zen Bigarren Mundu-Gerra hasi aurretik. Gerra Zibilak betetzen zuen informazio gehiena, eta nazioarteko saila alde batera uzten zen, gehienez ere orri bat betetzera iritsiz. 1939ko irailaren letik aurrera, berriz, kanpoko berrien proportzioa gehitu egin zen, gerrako berriena bereziki, eta informazioaren % 25-50a izatera iritsi zen 1940-41 urte-bitartean. 1941eko negutik aurrera informazio internazionalaren ia hiru orriko (bi eta azala ia osorik) batezbestekoa ikusten da seitik zortzirako gutzizko baten gain; eta kopuru hori gorde zen gerraren bukaeraraino.

Informazio nazionalak betetzen zuen neurri handi batean egunkaria, Bigarren Mundu-Gerra aurretik. *La Voz*-en orrien % 25-40a betetzera iritsi zen. 1939tik aurrera, berriz, nabarmenki murriztu zen bertako informazioa, egunkariaren % 12-25era jaitsiz, gutxi gorabehera. Gainera, gudaldia aurrera zihoan neurrian, berri-mota hori gutxitu egin zela zirudien: 43ko uztailean orri t'erdia zortzikoaren gain; 45eko apirilean 1,25 zortzikoaren gain; 45eko abuztuan bat zortziren gain.

Notizia lokalak —Donostiako Udalekoak, Gobernu Zibilekoak, bertako Falangearen oharra, kontsulatukoak, etab.— egunkariaren bigarren orrian azaltzen ziren okerrik gabe, toki gehiago edo gutxiago betez gorabeheren arabera: publizitatea sartu, ohar ofizialak gehitu, egunkariaren orriak aldatu (orri gutxiagorekin berriak gehiago trinkotu behar izaten ziren).

Informazio probintziala eta eskualdekoa urria zen, eta, azal-
teaz gero ere, oso noizbehinka azaltzen zen, batere erregularita-
terik gabe. Eskualdeko informazioak, sartzen zenean, Euskal
Herriaz gainera, Aragoa, Errioxa eta Burgos ere hartzen zituen.
Izan ere, *La Voz* oso ondo saltzen omen zen beste eskualde ho-
rietan ere. Burgosen, Logroñon eta Gasteizen *ABC* beraren eta
tokiko prentsaren pareko mailan saltzen zen.

Gerra Zibila bukatu zen arte, minimoa izan zen *kiroletako
informazioa*, % 5ekoa gutxi gorabehera; logikoa gertatzen da
hori, noski, gerrak eragindako zailtasunak kontutan hartzen bal-
din badira. 39ko apirilaz geroztik, kiroletako lehiaketan normal-
tasuna berriro itzuli zenean, egonkortu egin ziren arlo horretako
berriak, guztiaren % 12 batean kokatuz.

Bizitza erlijioso, ikuskizunak, aisia, umorea eta moda irregu-
lartasunez azaltzen ziren sailak izaten ziren, beti beren ordena
gorde gabe. *La Voz*-ek egunero ematen zion sail txiki bat bizitza
erlijiosoari: santutegia, jaiak, mezak, etab. Hala ere, egun seinat-
latuetan (Eguberri, Aste Santu, Igokunde, etab.etan) aparteko
informazio-zabalera ikusgarria ematen zitzairen. Beste hainbeste
gertatzen zen Aita Santuaren hitzaldiekin eta Erregimenak parte
hartzen zuen elizkizunekin ere: eroritakoen egunak, Jose Anto-
nioren mezak, etab.

3. Informazioaren tratamendu orokorra

3.1. Gerra Zibila (1936-1939)

1936. Gerrak markatzen zuen informazio guztiaren edukina
eta mamia. Gudaldia, muturreko manikeismoz begiratua, Espai-
nia Nazionalaren mugagabeko gorespen bihurtu zen. *La Voz de
España*-k ez zuen disimulatzen tradizionalismoaren aldeko sinpa-
tia bere parafernalia eta guzti: reketekak, tronura-gaiak, katolizis-
mo amorratua, etab. Adibidez, Alfonso Borbondarraren (karlis-
ten aldekoaren) heriotzak orri eta iruzkin asko izan zituen, Fran-
co Estatu berriaren burutarako izendatu zutelako berria bera ere
bartzertzerainokoak. Hala ere, "Caudillo" a informazioaren arlo-
an nabarmentasun gehiago hartuz joan zen, gerra aurrera zihoan
neurrian. Hasierako hilabeteetan (zehazki, Batasun-Dekreturari-

nokoan) ez zen falta izan eskuinaldeko partidu politikoei buruzko informaziorik (Falangea, Renovación Española, Comunidad Tradicionalista). Espainia errepublikanoa ("anti-Espainia") bete-betean gaitzesten zen, beste bandoko exekuzioak, aldiz, gorai-patuz. Eusko Gobernuari ahula izatea salatzen zitzaion, anarkistek gaudituta zegoela suposatuz, eta anarkistei egozten zitzaion izugarrikeri mordo baten erantzukizuna: "En Bilbao los anarquistas hacen de las suyas". "En Bilbao la situación es muy grave creándose las thecas... Los nacionalistas vascos se oponían a ello, pero ante las presiones y amenazas de los marxistas y anarco-sindicalistas han claudicado". 36ko urriko Autonomi Estatutuaren kontzesioa eta Agirrerren izendapena oso gogor satirizatzten dira. Autonomismoa independentismoarekin identifikatzen da. "Desde ayer Vizcaya es una nación independiente (...) Separatismo, no".

Espainia nazionalistaren garaipen guztiak gogo beroz eta pozarren nabarmentzen ziren. Donostia hartu zutenekoak ematen digu adibiderik argiena (2.1.1. puntua). Altxatutakoen garaipenak, Espainiak "anti-Espainia"ren aurka lortutako garaipen bezala hartzen ziren. Herriak ("entusiasmorik sutuena") gogo onez onartzen zuen ezarritako ordena berria. Hona beste adibide batzu: "Mondragón ya es de España", "Toledo para España, España para Toledo".

Informazio beliko-politikoaz gainera, erretagoardiako bizi-moduaren hainbat alderdi ere ispilatzen zen: emariak, izen eta deiturak ondo zehaztuz, "haur faxista batek" bezalako bitxikeriekin; Queipo de Llano-ren diskurtzuak, laburtuta batzutan, literalki emanak beste batzutan; filmeei buruzko zentsura morala, Famili Gurasoen Elkarte Katolikoak antolatuta. Aparteko aipamena merezi du erlijioaren sailak, santutegiaren etengabeko aipamenez (Santa Teresa Jesusena, San Rafael, etab.) eta batzutan lehen orria osorik betetzen zuten estanpak erreproduzitzen ematen bait zen.

1937. Gerrako informazioa Bizkaiko kanpainan zentratzen zen. "Redención", "nombre de triunfo y gloria", "rescate" bezalako hitzak erabiltzen ziren; errepublikanoen erasoak beti izaten ziren "desesperados e inútiles ataques rojos". Arma-ekintzak urratsez-urrats jarraitzen ziren, parte ofizial frankistak eta bidali berezien kronikak argitaratuz. Euforia eta harrotasunezko tonu horren baitan, Goimailako Aginte frankistaren mezu bat argitaratzera iritsi ziren, "zona gorriko euskaldunei" zuzendua gartzela-

niaz eta euskaraz (!!): "Euzkaldunak, entzun! Franco generala buru nagusi dana itzeguiten dizute! Entzun, Bizkaitarrak, Bizkaitarrak entzun! (...). Entregatu itzazuite armak eta ejercito nacionalak, entzun zazute ondo, ez dizute ezer kalterik eguingo".

Gernikaren suntsiketari buruz, alde batetik, gezurtatu egiten zuen abiazio frankistak hiria bonbardatu izana. Argudio bezala, ikusgarritasun eskasa ekartzen zuen, "sirimiria", teilatuetan batiere zulorik ez egotea (horrek argi erakutsiko bait luke ez zela airetik eraso). Beste alde batetik, "gorri"ei egozten zitzaizen suntsiketaren errua ("Agirre kriminalaren zerbitzuko hordak"), haiek egina omen zen gasolinaz eta su emanez. Abiazio frankistari horrelakorik egozte, euskaldunen animoak nazionalen kontra pizteko izan zitekeen "gezur makurra" bezala hartzen zuen.

Bilbo hartu zenekoan, nazionalen abilezia militarren alderdia nabarmendu zen ("Kanpaina ezin hobea"). Santoñaren errendimendua, nolabait ere, isilpean gorde zen, orduan kapitulatu zuten batailoiak ez bait ziren ez nazionalista eta ez "gudari" bezala identifikatzen: "Los Flechas Negras entraron en Laredo y siguieron a Colindres y Limpias. Se entregaron 15 batallones enemigos completos y hoy (26) dos más".

Bizitza politikoa: Francori ez zitzaion aparteko arreta berezirik eman urrirarte. Hil horren letik, Caudilloaren egunetik aurrera, grafiko eta guzti omen ematen hasi zitzaizkion. Noizik eta behin, milizia reketektako hildakoak izendatzeko "Tradizioaren Martiriak" deitutakoen (1938an "Espainiaren Martiriak" deituko zirenen) argazkiak azaltzen ziren. Ez zen horrelakorik egiten Falange bezalako beste partiduetako hildakoekin. Reketeen liburuak iragartzen ziren egunkariaren linea karlistaren barruan (ez da ahaztu behar "Por Dios, por la Patria y el Rey" enblema 1937ko urriaren 6rarte iraun zuela). Horien ondoan, errepublikanoen alderdiari buruzko berri desinformatzaileak jartzen ziren. Gobernarietara iseka egiten zitzaizen bineta, karrikatura eta nola-halako gustoko txisteen bidez. Ezizenak garratzak izaten ziren: Jose Antonio Agirreri "Napoleontxu" deitzen zitzaion eta buruan txistera jantzita eta sudurra irten-irtena zuela errepresentatzen zuten. Prieto ere toki txarrean uzten zuten, "gizen urdea" bezalako irainekin. Companys-i "Txoritxo" deitzen zioten. Bestalde, ustelkeri ekintzen salaketa egiten zitzaizen etengabe gobernarietara: "El Gobierno de Aguirre y los dirigentes rojo-separatistas de Bilbao dieron (...) una orden terminante decretando la incautación de cuantas joyas y monedas se encuentren en las cajas de

valores de los Bancos". "La familia de Aguirre (Pepe el tonto como llamaban y le siguen llamando en Bilbao) no escasea de nada y no se priva de nada por caros que sean sus caprichos".

Bartzelonako 1937ko maiatzeko gertaerak handitu egin ziren. Nolabait ere gozartu egiten zuten bando errepublikanoaren barneko borrokak deskribatzen, sozialisten eta anarkisten artekoak batez ere: "Graves disturbios en las Ramblas donde se desarrolló una terrible batalla entre anarco-sindicalistas y anarquistas, de un lado, y marxistas y republicanos por otro".

Hezkuntz erakunde progresistei kritika gorria egiten zitzairen, hala Irakaskuntzako Erakunde Libreari, Ikasketen Zabalkuntz Batzordeari, CSIC eta abarri. "La Institución Libre de Enseñanza (...) persiguió con tenacidad constante (...) la capatación de personas (...) para poder continuar su omnimoda influencia en la vida pública, a través de la formación entera, materialista y atea de la juventud española". Kolektibo hori "Iraultza espainolaren alma mater" bezala katalogatu zen.

Inoiz bitxikeriaren mugetara iristen da desinformazioa, honen tankerako berriak emanez: "Euzkadiko Errepublikan delittoa da euskaraz hitz egitea".

1936an bezala, informazio erlijiosoak gainezka egiten jarraitzen du, meza, tedeum, etab.ekin.

Informazio internazionala: aurreko urtean baino garatuagoa egonik, demokrazia liberalen eta SESBen aurkakoa zen. Berezi-ki nabarmendu ziren Frantziako grebak eta "istiluak", eta sovietartzeko zorian aurkezten zen: "Frantziari bi irtenbide geratzen zaizkio, krisi ministeriala ala errebolta sozialak". "Frantzia militarki prestatua dago sovietarren konkistarako". "Frantzia sovietizaziorako prest aurkitzen da". *La Voz*-ek Europa osorako iragartzen zuen parlamentarismo liberalaren erabateko porrota. Era berean, linea germanofiloari ekiten zaio, erregimen naziaren efemeride bitxiak iragarritz, Hitler-en urtebetetzea eta beste.

1938. Gerrak jarraitzen du informazioaren atentzioa bereztzen. 38ko abuztu eta iraileko Ebro ibaiko guduei buruzko berrien erabateko zehaztasun-eza nabarmendu behar da (une hori larria izan zen Francoren aldekoentzat, errepublikanoen erresistentzia gogorra aurkitu bait zuten Gandesa inguruan).

Politika: Kutsu karlista mantendu zen, tradizionalisten ospakizunak gogoratuz eta muntaketa grafiko izugarriarekin. Rkete-

en Gerra Zibileko presentzia errebindikatzeko artikulua ere azaldu ziren.

Otsailaren 1ean Queipo de Llanoren azken hitzaldia jasotzen zen ("Calla la voz que fue primer heraldo de la victoria"), horrekin desagertuz egunkariaren lehen aldietako sail hain ezaugarri hura.

Informazio Internazionala: erliebe gehiago eman zitzaion eta, batez ere, Erteuropako gertaerak jasotzen zituen (Anschluss, sudetarren arazoa). Alemania naziaren aldeko jarrera argia hartu zen: "Se funda el Gran Imperio Alemán", "La población austriaca vibrante de entusiasmo ovaciona a Hitler". Anexioa egiteko alemanen aitzakia aurkeztu zen.

Italiar eta alemanen prentsa eta eritzi publikoaren berri internazionaletik ere reaktzioa seinatu ohi zuen egunkariak. Adibidez: "Eden-en jarrera teatrotzat hartzen da Alemanian". "Prentsa italiarrak agerian jartzen du medio politiko finantzario britainiarren maniobra". Nabarmendu behar da nola judutarren aurkako neurriak ere deskribatzen ziren: "Italian judutarrek ezingo dute irakaskuntzan lan egin", horien aurrean inolako jarrera moralik hartu gabe. Hitler-en eta Mussolini-ren erregimenezikiko adostasun ideologikoak "Faxismoa eta bere estetika" bezalako artikulua argitaratzera eramaten zuten; faxisten atzerriko ikuskatzaile orokor zen Basile baroiarekin egindako elkarrizketa zen eta bi orri oso betetzen zituen lau argazki handirekin. Hona beste adibide batzu: "Adolfo Hitler-en errebelazioa" (38.02.24) eta *Mein Kampf*-en glosa bat (38.05.05), eta beste zenbait artikulua, Habsburgotarren erregimena —Karlo V.a irudi gailenena izanik— Inperio naziarekin konparatuz.

1939 (iraila arte). Urtarrilean, Kataluniako kanpaina zela eta intentsoagoa izanik, gerraldiak informazioaren parte garrantzitsua bete zuen. Otsailetik aurrera, ordea, frontekoa geratu egin zenez, berri-mota hori gainbehera etorri zen bapatean, gero berri martxoaren bukaeran berriro azaltzeko borrokaren azken txanpan, Errepublikak erabat suntsitu zenean. Apiriletik aurrera, funtsezko aldaketa gertatu zen: frankismoaren garaipenak, hala-ko iskanbilarekin ospatua izan zenak, egunkariaren oinarria izana zen gerrako informazio hura ixtea ekarri zuen.

Esan beharrik ez dago, "Generalísimo"aren garaipena zer-nolako euforiarekin ospatu zen. Gerraren azken "parte" a hi-

tzez-hitz sartu zen lehen orrian, azalaren hirutik bikoia betetzen zuen muntaketa fotografiko eta guzti. Tonua ia melodramatikoa zen: "Con lágrimas en los ojos recibimos hoy el último parte oficial de guerra del Cuartel del Generalísimo". Fotografía kuriosoazaltzen zen: tropa nazionalak garaipen-arku baten azpitik (kartoi-harrizko baten azpitik, noski) desfilatzen dute Donostian bertan.

Politika nazionala: oroipen zaharrak berpiztu ziren (José Antonioren gorpuauren aurkikuntza, preso falangisten askapena, etab.). Falangearen fundatzailearen gorpua aurkitu zenetik eta, batez ere, hura Madrilera eramane zenekoarekin, gero eta gehiago aipatzen zen haren izena, oso goian jarritz: "Como los mejores paladines de nuestra historia, José Antonio rasga la época más vergonzosa de nuestros últimos siglos con el gesto de la Cruzada que transmite a sus coetáneos el ardor que le consume". "José Antonio: ¡Presente!".

Dena den, karlismoak eta beronen ospakizunek toki nabarmena betetzen jarraitzen zuten. Bere kide nabarmenenetako baikoitzaren heriotza azalean goraiatzen zen. José Antoniorekin salbu, Falangeko beste hildakoekin ez zen horrelakorik egin. Areago, abuztuko artikulu mamidunak karlistadak azaltzera dedikatu ziren, Zumalakarregi maila goreneko heroetzat jarritz, eta Bergarako Hitzarmena traizio bezala.

Bestalde, Frantzian atzerriratuen bizimoduari buruzko aipamenak azaltzen ziren behin eta berriro. Martxoaren 12an *La Voz de España*-k fotomuntaketa bat argitaratu zuen Dolores Ibarruri, "Pasionaria", desprestigiatzeko asmotan: Parisen, luxuzko boltso bat eta larruzko abrigoa zituela besoan eta hiriburu frantseseko geltoki baten hondo faltsoaren aurrean jarririk. Gainera, urte horretako eta aurreko urteko beste artikuluetan, euskal atzerriratu nazionalisten halako bizimodu orgiastiko batez hitz egiten zen: "Euzkadiko lehendakarisak (alegia Jose Antonio Agirrerren emazteak) printzesa errusiar baten gisako bizimodua egiten du Donibane Lohitzunen".

Bitxia izanik, nabarmentzekoa da gerra-ondorengo detentzio batzu nola azpimarratu ziren: Besteiro, Sánchez Guerra, Orgaz, etab.enak.

Informazio internazionala: Ardatzaren aldeko joeraren barruan, sinpatiaz begiratzen ziren Alemaniako errebindikazioak Dantzig-eko iganguarekiko eta inperio italiarraren espantsionis-

moa Albanian. Jarrera bera sumatzen da Txekoslovakiako inbasioarekiko ere; *La Voz*-en iruzkina ezin izan zitekeen argiagoa; Bohemia eta Moraviaren okupazioaren aurrean, zera esaten da: "Hala eskatua zuen Hacha presidentek", edo "Herri txekoa, ondo disziplinatua, tropa alemanen sarreraren zain dago ordena publikoa nahastu gabe". Komunistei Txekoslovakian krimenak egozteraino ailegatu zen alderdikeria; aldiz, ez ziren aipatu ere egiten herri horretan nazi sudetarrek egindako krimen eta probokazio-ekintzak.

Abuztuan nolabaiteko ustekabea sumatzen da germaniar eta errusiarren arteko paktuaren aurrean, eta SESBarekiko joera ez da hain agresiboa, orain Reich-aren aliatua bait zen. Une horretako titularrek aseptikoak dirudite. Berebat, eta hori aurreko urteetatik zetorren, espainol-portugesen adiskidetasuna goraipatzen zen. Abuztuaren bukaeran, Bigarren Mundu-Gerraren atarian, informazio internazionala bilakatu zen egunkariaren ardatz. Esan liteke, Gerra Zibileko "Garaipeña"ren euforia ia lausotua geratu zela espektazio internazionalaren baitan.

Hiru urte haietan (1936-1939) gertatu zen *erregimenaren garapen instituzionala*. Francoren eta bere erregimenaren gorakada zedarritzen duten ekintzen aurrean (Estatuburu izendatzea, Batasun-Dekretua, etab.), egunkariaren jarrera ezbaierik gabeko onarpenezkoa izan zen, jakina, baina titularrei inolako tonu handiosorik eman gabe. Lehen urteetan kutsu karlista azpimarratu zen (karlismo frankista): "Guk reketeok Estatu espainoleko Buru Gorentzat onartzen zaitugu". Kontzertu Ekonomikoaren ezabapena oso-osorik aurkeztu zuten aparteko iruzkin berezirik egin gabe. Halako tonu populista hartzen zaie Lanaren Foruari eta Prentsa-Legeari buruzko iruzkinei: "El Gobierno Nacional ha percibido el pulso del momento y se dispone a dar forma legal a las ansias revolucionarias".

3.2. Bigarren Mundu-Gerra (1939-1945)

Lehen etapa (1939-41)

Bigarren Mundu-Gerrari buruzko informazioak beretu zuen egunkariaren atentzioa datu militar, politiko eta diplomatiko ugari, potentzia handietako zuzendarien deklarazio, etab. ekarritz, eta beste sail guztien gaineratik nabarmenki jarriz, oso egun

seinalatu batzutan ezik: frankismoaren ospakizun-egun, jaiegun erlijioso... Hainbestearainokoa izan zen gerraren eragina, non irailaren 2tik aurrera egin bait zen egunkariaren egitura, agentziako berriak ordena kronologikoan banatuz.

Informazio internazionala: gerraren hasieran, Ardatzeko potentzien alde egiteko joera argia zen: "Duce-ak egin zituenak bakea salbatzeko" (39.09.05). Poloniako kanpainari dagokionez, tonua zertxobait alemanen aldekoa zen, baina poloniarren aurka itsu-itsuan ekin gabe (azken finean, Polonia, Erteuropa osoa bezala, salbu Txekoslovakia 1939rarte, erregimen erreakzionario baten eskutan zegoen). Alemanen aldeko ohartho kuriosoak ageri dira, adibidez: "Alemanek nobleziaz errekonozitzen dute beren etsaien adorea".

Frantziako kanpainan, egunkariak gure herri auzoko erreta-goardiaren egoera nahasia azpimarratzen zuen. 40ko ekainean *La Voz*-ek derrota galoa aztertzen zuen, erruak Fronte Popularrari eta herri frantsesaren ustelkeriari egotziz ("Frantzian gertatu beharrekoa gertatu da"). Frantziarekiko etsaitasuna handitu egin zen, batez ere behin derrotatua izan zenetik aurrera.

Izan ere, alemanen aldeko tonua mehatxuzko nabardurak hartzera iritsi zen data haietan: "Talde zuzendari aliatua bere herritarren eskutan txikitua izango da" eta, areago, beligerantzia gehitzen zen beste hau bezalako adierazpenak azalduz: "Reich-ak indarrez egin zaizkion kalteen konponketa galdatzen du".

A.E.B.ekiko erreferentziak mespretxuzkoak ziren, erruz erabiliz *yanki* hitza: Gobernu yankia, Partidu Errepublikano Yankia, ejertzito yankia, etab.

40ko urrian esamodu harro eta triunfalistak jarraitzen zuen, oro har, gerrako berriak ematerakoan, Ardatzarekiko sinpatia nabaria erakutsiz, nahiz eta hurrengo etapan iritsiko zituen muturretaraino ailegatu ez zen: "Hitler reitera su voluntad de paz", "El Führer asegura que Alemania no podrá ser vencida militar ni económicamente", "Los aviones germanos llevan a cabo un audaz ataque contra las costas escocesas" (40.10.07, 11, 17). 40ko udazken horretan atentzioa bereziki jarri zen Ardatzeko potentziek Francoren Espainiarekin izan zituzten harreman diplomatikoetan, mementurik ederrenetakoa izan bait zuten orduan (Himler-ek Espainia bisitatu, Serrano Suñer-ek Italia bisitatu, Francok eta Hitler-ek elkarrizketa izan).

Hilabete haietan ez zen SESBaren eta Stalinen aurkako erasorik egiten (indarrean jarraitzen bait zuen paktu Germano-Sovietarrak). Alemaniaren eta Britainia Haundiaren arteko gerrak betetzen zuen, benetan, informazio internazionala.

Beste arlo batean, begi onez ikusten ziren irakaskuntza erlijiosoaren berrezarpena bezalako Vichy-ko Gobernuaren ekimenak ("Frantzia berpizten ari da"). Aurrerago erregimen horretako gizonen aipamen ideologiko eta biografikoak: Laval, Pétain, Darlan...

Barneko informazioa: gertaera aipagarriak ez zegoenak, Estatuko zirkularrak, izendapen ofizialak eta ospakizun-ekintzak beste berririk ez zen ematen. Ez ziren falta izaten Gerra Zibileko oroitzapenak eta efemerideen ospakizunak. 41eko martxoan, aipatzekoa da Falange Espainola JONSekin bat egin zeneko zazpi-garren urtebetetzeari emandako tokia: egunkaria falangearen aldekoago ildoan sartzen zela esan behar da.

Alfonso XIII.a (portadan Alfonso de Borbón) 41eko otsailean Erroman hil zenekoa xehetasunez eta gizalegez, baina hoztasun nabarmenez, tratatu zen, hildako monarkarenganako sinpatiarik edo hunkigarritasunik azalduko lukeen edozein termino kenduz. Aldiz, ikustekoa da egun batzu lehenago gertatutako Maria de Braganzaren (karlisten adarrekoa) heriotza, nahiz eta hedapenez erregearenari bezalako tratamendua ematen zitzaion, nola sentimendu gehiagoz jasotzen zen: dedikaturiko argazkia, Alfonso XIII.ari ez bezala, eta "berri triste" bati buruz hitz eginez.

Razionamenduak ere —garai hartan Estatu espainol osoan errealtate tristea zen hura ere— etengabe presente zeuden, "lan-gile-jendea" rentzako rasionamendu-ohar bereziak sartuz. Arazo honi buruz, ugariak dira estraperloaren aurkako erasoaldiak eta delitu ekonomikoengatik santzionatutako bertako industrialen zerrendak.

Informazio lokalaren tonu grisaren barruan, Bilboko I. Erakustazokaren ospakizuna nabarmendu zen, iraunkorra izango zelako ustea ere bai bait zegoen. *La Voz de España*-k ondo probetxatu zuen gertakizun hori "garai bateko abuztuko konbultsio gorri"ekin konparatzeko eta "Espainia Berriaren, bere fedearen eta lanaren sinbolo" bezala aurkezteko.

3.2.2. Bigarren etapa (1941eko ekaina - 1942)

Informazio internazionala: Alemaniak SESBari gerra deklaratu ziola eta, Ardatzeko indarren pozalgara gehitu egin zen eta, bide batez, paktu germano-sovietarraz geroztik isilpean gordeta zeuden instintu antikomunistei bidezabal eman zitzairen. Oraingoan, Europa komunismotik askatzeko "Gurutzada" bezala hartzen zen gerra: "Unibertsoa defendatuko dugu boltxebismoak erakusten dituen arrisku guztietatik". Alemanen ikuspegiari helduz, justifikatu egiten zen SESBari egindako erasoak, eta arrazoi ematen zen esanez abiadore sovietairek bortxatu egin zutela Reich-aren aire-espazioa eta Stalinek ba omen zuela Alemania erasotzeko plan bat. Aldi berean, hazi egin zen mendebaldeko potentzien aurkako jarrera ere: Britainia Handia eta AEBak SESBari laguntzen hasiak bait zeuden. Une horretan erabatekoa zen Ardatzarekiko identifikazioa, fronte errusiarreko nazien garaipenak gorai patuz, parte alemanak osorik eta era esklusiboan erreproduzitzen. Txikiagotu eta ridikulizatu egiten ziren lehen kontraeraso sovietairek (Rostov-en berreskurapena, Moskuko kanpaina), eta gutxiagotu egin zen nabarmenki Errusiako gerrari buruzko informazioa nazien aurrerakada geratu zen 1941-42ko ugean kritiko hartan.

Fronte horri buruzko informazioaren ordez, Asiaren Ekialdeari eta Pazifikokoari buruzko informazioa ematen hasi zen orduan, eta sinpatiaz ikusten ziren lehen garaipen japoniarrek. (Ordurarte, Japoniari buruzko informazioa aski aseptikoa izan zen).

Pearl Harbour-eko japoniarren erasoz AEBak gerran sartzea, nipponiarren ikuspuntutik begiratuta azaldu zen. Koartel Inperial Japoniarraren datuei jarraitzen zitzairen, bakarren bat faltsua izanik: "Hegazkinuntzia hondoratua" (Pazifikoko antziz-aldia amerikarrek hegazkinuntziak maniobra-basetik kanpora zeuden erasoak gertatu zenean). Alemaniak eta Italiak USARI gerra deklaratu ziotenean, *La Voz*-ek azalean jarri zuen Roosevelt "gerraren eragile" bezala azaltzen zuen akusazio hitlerianoa, eta Japoniaren aldeko jarrera hartzea guztiz nabarmena izan zen.

Bitartean, Erresistentzia frantsesaren ekintzak "krimen" bezala katalogatzen ziren. Itsasoko gerran, submarino alemanen garaipenak azpimarratzen ziren konboi britainiarren gain. Kurio-soa da nola unitate aliatu batzu bitan hondoratu zituzten; adibidez "Wasp" hegazkinuntzia, ekainean urperatua, abuztuan berriro hondoratua izan zen.

Abuztuan aparteko aipua eman zitzaion Stalingradoko batailari, alemanen ethez-etxeko, kalez-kaleko aurrerakada nabarmenduz. Azarotik aurrerako alemanen Stalingradoko zerkoa gutxietsia izan zen, eta denbora pasa zen onartua izan orduko. Azkeneraino, behin eta berriro aipatzen ziren baja sovietaarrak. Harrokeriazko tonu hori Von Paulus-en kapitulazioan ere mantendu egin zen: "Bukatu egin da Stalingradoko erresistentzia. Defendatzaileek azkeneraino eraman zuten beren opari heroikoa". "Eta 40 dibisio sovieta txikitu zituzten" (43.02.02); ondorengo parte alemana jarri zen.

Beste kontutan, egunkaria potentzia totalitarioekin identifikatzeak "Europa Berria"ri buruzko ideologia naziko iragargiak sartzera behartzen du, 42ko azaroaren 12koan bezala, eta propagandako liburuen argitarapenen erreseinak ere bai. Aldi berean, Hitler-en eta Goebels-en diskurtsuak ematen dira: "Alemania bere existentziaren eta Europako idealen alde borrokatzen da. Estatu burgesik ez da gerra honetatik bizirik aterako". Judutarren aurkako txisteak ere azaltzen dira, hauen aurpegiera bereziari barre eginez eta zikoizkeria aipatuz. Jatorriz txiste italiarrak edo frantsesak zirela dirudi.

Barneko informazioa: alemanek SESB inbaditzekoan sortutako beroaldi antikomunista bizi zen eta Serrano Suñer-en diskurtsu ezaguna jasotzen zen: "Errusia errudun da". Egunkariaren falangistartzeak aurrera jarraitzen zuen. 1942an, Estatu osoan zehar izandako partiduaren hamalauren bat bidaiari eta kontzentrazio garrantzitsuren eta beste mitin eta ospakizun ugariaren berri eman zen: Francoren aurrean 400.000 "produzitzaile"-ren desfilea Bartzelonan, Girón-en bisita Euskal Herrira, etab.⁷ Aldi berean, informazio berez karlista gutxitzen joan zen, ia erabat desagertu arte. 1942ko uztailaren 18a zela eta, Gerra Zibilaren hasiera ospatzeaz gainera, beste lau artikulua azaldu ziren falangismoari eta nazional-sindikalismoari buruz, José Antonio Primo de Rivera, Ledesma Ramos eta Onésimo Redondo-ren testuekin. Ale beraren azalean, uztarrari eta geziak azaltzen ziren handi-handi. Baziren, gainera, garai honetan, partiduaren organo zentrala zen *Arriba* bezalako beste egunkari batzutatako artikulak ere.

La Voz-ek laukitxo txikiak sartzen zituen Francoren aipamen testualak jasoz, horietako batzu erregimen parlamentari "ustel"ei, "Gurutzada"ri, etab.i buruz. Hori, noski, gero eta Ardatz-zaleagoa eta antidemokratikoagoa zen dinamika baten ba-

rruan sartzen zen. Hona adibide bat: "Franco ha dicho: «Yo comprendo que nuestra organización no es completa ni perfecta, pero sus defectos principales son hijos legítimos del liberalismo pasado, lo que nosotros tenemos que hacer en un día, a otros países ha costado muchos años de preparación y de buenas estadísticas»".

Erregimenarentzat gogaikarri izan daitekeen informazio oro kentzera jotzen da. Adibidez, 42ko abuztuko Begoñako gertae-rak isil-isilik gorde ziren: egun hartan exaltatu falangisten talde batek bonba jaurti zuen jendetzaren gainera; jende hori karlista zen nagusiki eta horien artean Varela Jn. aurkitzen zen, Ejertzi-toko ministraria, Zumalakarregi Tertioko reketeen heriotzaga-tiko hiletak presiditzen.

Euskal Herriko informazio berezia beste hauetan geratzen zen: folklorea (kantuak eta dantzak), ekintza politiko ofizialak, Gobernadore Zibilaren bisitaldiak probintziako tokietara, meteorologia, mezak, bertako pertsonalitateen omenaldiak, Dibisio Urdinako boluntarioei ongietorria "heroe" bezala aurkeztuz, fronte errusiarrean dominak irabazitako gipuzkoarren errescinak, etab. Eta beti, razionamendua.

3.2.3. Hirugarren etapa (1943-1945eko abuztua)

Informazio internazionala: gerrari bi zentzutako tratamendua ematen zaio:

a) *Mendebaldeko frontea:* alemanen aldeko tonua nabaria baldin bada ere, titularretan batez ere ("Beldurgarritzko erasoaldi berria Hamburgoren kontra" eta antzeko beste batzu), oraingon ikuspen orekatuagoa azaltzen da, batez ere alemanen ondoan parte aliatuak ere sartzen direlako. 1943ko Italiako kanpainan prentsak ez zituen bere sinpatia filofaxistak ezkatatu, "dardarakor" kalifikatutako Mussoliniren diskurtsua emanaz. Hala ere, jadanik iturri desberdinak azaltzen ziren gerrako operazioen berri emateko: Indar Armatu Italiarren Koartel Nagusiko Komunikatua, Ekialde Ertaineko eta Ipar Afrikako (El Cairo eta Argel) Koarteletako parte aliatuak. Duce-aren erorketaren eta Badoglio mariskalaren igoyeraren aurrean, tonu aseptikoagoa nabari da, prentsa italiarraren eta alemanaren iruzkinekin.

Batzutan halako dindili ironiko eta mespretxuzkoa hartzen zaio prentsa iparramerikar ("vanki") eta britainiarrarekiko: "Los

corresponsales yanquis de guerra resaltan prosopopéyicamente las primeras experiencias de su aventura en tierras sicilianas", "Los diarios ingleses recuerdan la invasión de la isla en el siglo XIX".

Badirudi alemanek irabaziko zutelako esperantza gordetzen zela oraindik, Normandiako Desenbarkua gertatu zenean: "En Normandía siguen los desembarcos aéreos y navales. Aumenta en violencia la resistencia alemana. Se reduce la zona de ataque aliada y crece en dureza la batalla de Normandía". "Alemania tiene ahora ocasión de decidir la guerra" (44.06.08).

Ondorengo egunetako berriek atseginez xehetzen dute aurreakada aliatuaren geldotasuna, beren ustezko baja handiak (200.000koak lehen egunetan), erresistentzia alemanaren gogortasuna, eta notizia faltsuak ematen zituzten inguruko parakaidista amerikar guztiak akabatu zituztela esanez, adibidez. Era guztietara, 44ean ezin ziren jadanik Erroma hartzea bezalako garai-pen aliatu nabarmenak ezkutatu (44.06.04), nahiz eta beti azaltzen zen alemanen aldeko gerakinen bat: "El Führer ordenó la retirada de las tropas alemanas para evitar la destrucción de la Ciudad Eterna" (44.06.06).

Erresistentzia frantsesaren gaia ukitzerakoan, arindu egin zen tonu agresibo hura; Vichy-ko Propagandako Ministrariari egindako heriotzazko atentatua izan zenean, asasinatzea aipatzen zen, baina arazoa jadanik ez zen ekintza terrorista isolatu bezala enfokatzen, "hil arteko gerra" baten dinamika barruko ekintza bezala baizik.

44eko abuztuan fronte alemana Frantzia erori eta Parise liberatu zenean, Iparraldeko goarnizio nazia ere erretiratzuz, informazio-neutraltasuneko bidea ireki zen behin-betiko: "De Gaulle-k herri frantsesaren omenaldia jasotzen du", ez dira isilpean gordetzen Hendaia askatu zenean Irundik entzun zitezkeen "bozkariozko oihuak". Abuztuaren 22an, egunkariak artikulu bat argitaratu zuen portadan "Espainiaren kanpo-politika" tituluarekin; beste gauzen artean, esaten zen: "Potentzia gerrarien arteko halakoren edo holakoren garaipena opa izatea, ateraldi afektibo, pribatu, intimo, alkantzu nazionalik gabeko baten antzekoa da".

b) *Ekialdeko frontea*: oso bestelakoa zen hemengo tonua. Ez zen ikusten objektibitate-asmoen zipitzik eta berri-iturri bakarra parte alemana izaten zen, ondorioz honako hauek bezalako titulu-

larrak azalduz: "Borroka odoltsuen ondoren defentsa-sistema errusiarra hautsi egin dute" (Kurs-eko batailari buruz ari, 43ko uztailean), edo "Luftwaffe nagusi da airean", edo "Frontearen luze osoan defentsibara pasa dira boltxebikeak".

44eko abuztuan betiko tonu agresibo bera mantentzen zen, eta horrek kontrastatu egiten zuen mendebaldeko frontearen egin zen objektibitate handiagorako aldaketarekin. Kezka azaltzen zen gobernu baltikar batzutako presentzia komunistagatik. Parte alemanak oso-osorik emanez jarraitzen zen eta hauek, aldatu gabe, eraso boltxebikeen "porrot"ez hitz egiten zuten errealitatea gorabehera. 44eko irailaren 12ko azalak titulu hau zeraman: "Boltxebikeei oraindik atzera egin erazten zaie Ekialdean", hain zuzen sovietarrak SESB liberatzea bukatzen eta Polonian, Rumanian eta Bulgarian sartzen hasten ari ziren momentuan.

Berebat fronte errusiarrarekin loturik, esan behar da Dibisio Urdinaren ekintzak handitu egiten zirela eta boluntario espainolei buruzko era guztietako informazioak ematen zirela: alista-menduak, frontera inkorporatzeak, borroka-egutegi xehetuak, soldaduen itzulerak, etab.

c) *Gerraren bukaera*: ideologia germanofiloko azken hondarrak III. Reich-aren azken egunetan azaldu ziren: "Erresistentzia heroikoa Berlinen", "Herri osoak parte hartzen du defentsan". Hitler borrokalari antikomunista bezala aurkezten zen. Ejertzito sovietarrak Berlin hartu izanak zerikusi handia izango zukeen, noski, jarrera horretan. "Adolfo Hitler gaur arratsaldean erori da Reich-aren Kantzelaritzako aginte-postuan, azken momenturaino boltxebismoaren kontra eta Alemaniaren alde borrokatuz" (parte aleman ofiziala ematen zen eta, jakina, suizidio-aipamenik ez zen azaltzen). Errendimenduaren sinaketa asepsiaz jasotzen zen mendebaldeko fronteari zegokionez, eta alemanen aldeko partidismoz ekialdeko fronteari zegokionez: "Ekialdeko ejertzito alemanek komunismoaren aurrean armak errenditzeari uko egin diote".

Hilabete haietan azken orrialdean kapitulukako sail antisovietar bat argitaratu zen, SESBeko bizimodua deskribatuz etsaitasun handiz; titularrak honelakoak ziren: "Errusiarrak gaizki janda eta pobreaki jantzita bizi dira", "Errusiarrak ezjakintasunaren eta gezurraren menpe bizi dira", etab. Izan ere, lehengo anti-

komunismoa, atzera joan beharrean, hazi egin zen gerraren amaierarekin eta ondoren aurrera jarraitu zuen "gerra hotza"ren urteetan.

Gudaldiaren bukaeran, Gobernuaren bide oportunistak beraren atzetik joan zen egunkaria; "Etxe publiko alemanak itxi egin dira Espainian eta Ardatzaren menpekoez ondasunak blokeatu egin dira" (45.05.10).

Pazifikoko azken borroka-eguneko kontuetan, berriz, ehun eta laurogei graduko biraketa nabari da Japoniarekiko jarreran: "Japoniarren portaera basatia", tropa niponiarrek filipino-talde bat etxe batean sartu eta ondoren nola su eman zioten aipatuz artikulu batean.

Lehen bonba atomikoa jaurti zenean, ez zen aparteko erreakzio nabarmenik izan, agian ez zelako artean ikusten gertaera horrek izango zuen transzendentzia. Japoniaren errendatzea eta gerraren erabateko bukaera oportunismo-apur batekin agurtu ziren ("Espainian benetako poza, bakea mundura itzuli delako").

Informazio nazionala (1943-45): 43. urtean nabarmentzekoa da Gazteriaren Fronteari buruzko berri-kantitate handia: Francoren aurreko desfilea, Mugimenduaren III. Kontseilu Nazionalako presentzia eta Primo de Riverari eginko omenaldia. Bestalde, berdin jarraitzen du informazio lokalari eskainitako orriari sartzeko den razionamenduei buruzko informazioak.

44. urtean, gerrako informazioaz aparte, erregimenaren politikari buruzkoa mantendu egin zen izugarritzko arrandiz. Horren adibide izan ziren Jordanako Kontearen hiletakoak, Gobernuak kide ospetsu baten heriotzak izaten dituen dolu eta elizkizunekin egin bait zen. Noizik eta behin, Falangearen bozeramale zen *Arriba*-ko artikuluak sartzeko ziren (seinalatzekoa da horrelakorik ez egitea *ABC* bezalako egunkariarekin, partiduak zein eginkizun bete behar zuen adieraziz eta termino teoriko hutsetan José Antonioren doktrinaren iraultzaren funtsa azalduz, titulu nabarmenekin inoiz ("Falange disconformidad"). Ministrari falangistek buruz ematen duen informazio gehiena, "camarada" bezalako terminologia aplikatuz.

Ezin dugu 1944eko urte honen laburpena bukatu, makis anti-frankistaren ekintza gerrileroak aipatu gabe; ekintza armatuaren bidez, erregimenaren kontrako altxamendu popularraren lantza-

-muturra izan nahi zuen horrek⁸. Oso noizbehinka, egunkarian ohar laburrak argitaratzen ziren, "betetako sententziak" izenarekin; berauetan "kanpoko elementu estremistekin kontaktuan" zeuden kideen exekuzioei buruzko informazioa ematen zen. Frantziaren liberazioarekin, 1944eko udazkenean atzerriratu espainolak (horietako batzu biziki parte hartuak ziren Erresistentzia frantsesean) Espainiara begira jarri ziren eta ekintza gerrilerroak oso garrantzitsu bihurtu ziren muga zehar, bereziki Aran haranean. *La Voz de España*-k egun haietan (44eko urrian) Iparraldeko muga gertatutakoen berri eman zuen; baina, aldiz, Pirinio katalanean gertatu zirenak isilduz, salbu Perpiñani buruzko aipamen bat, beste bat Andorrarekikoa eta beste bat gerrilari-partiden kontra borroka egin zuten tropa batzuren Bartzelonako desfile bat aipatuz.

Okerrik gabe beti porrot egiten zuten "gorri espainolen infiltrazio"ez hitz egiten zen eta gerrileroen internamenduz tropa iparramerikarren eskutan Maulen, Donibane-Garazin eta Estere Coutsen. Adieraztera ematen zenez, Frantziako hegoaldean atzerriratu espainolek "beldur gorri"zko egoera inposatu omen zuten, bertako nekazariei pertsokuzio eginez eta inguruan bizi ziren espainol eta hispanoamerikarrak (?) erasoz.

Gerraren bukaerarekin bat etorritz, Gobernu espainolak guldaldian ez zuela parte hartu eta Ardatzarekiko distantziak gorde zituela demostratzen saiatu ziren. Era berean, erregimenaren legitimitatea defendatzen saiatu ziren ahalegin guztiz: "Espainiak bere Gobernuaren legitimitatea mantentzen du, Ejertzituak eta Herriak hala aldarrikatua". Zalantzazko larrialdiak bizitzen ziren. Ez zen ezagutzen gerraren garaileek Espainiarekin hartuko zuten jarrera zein izango zen. Horren aurrean, erregimenak ihardesten zuen, gerrako bere jarrera antikomismoak markatu zuela mendebaldeko demokraziekiko etsaitasunak baino gehiago. Hori guztia prentsan ispilatua geratu zen. Defentsibako jarrera espainol horren ildotik, nabarmendu behar da 45eko uztailaren 18tik aurrera egunkariaren lehen orriko gainaldean, eta egunero, Espainolen Foruko artikulua azaldu zirela, guztiei erregimen espainola errepresentatiboa zela sinesterazi nahian ("El Fuero de los Españoles, aprobado por las Cortes en sesión plenaria, proclama el respeto a la dignidad, la integridad y la libertad de la persona humana. Afirma la unidad religiosa. Todo español podrá expresar libremente sus ideas, desempeñar funciones públicas y reunirse y asociarse para fines lícitos").

Guzti horrek, ordea, ez zuen barnealdeko errepresiorik gutxitu. Ustez komunistak izan zitezkeen lagunek 1945eko otsailen Madrilen bi falangista hil zituztenean, Gobernuak kupidarik gabe erreakzionatu zuen: "Epaia betea, 16 terrorista exekutatuak", azaltzen zuen *La Voz*-ek azalean, falangisten asasinatoaren berriaren alboan. Exekutatuen artean 1944eko udazkeneko operazioetan atxilotutako gerrileroak aurkitzen ziren, lehen aipatu ditugunak. Hilaren 17an "manifestazio falangista izugarria izan zen Madrilen. 300.000 pertsona izan ziren komunismoak hildako bi kamaraden hiletetan".

5. Ondorioak

1. *La Voz de España* erregimen totalitario baten bozeramaileetako bat zen, batez ere garaialdi hartan. Beraz, hark eskaintzen zuen informazioa erregimenak markatutako koordinatuen barruan mugitzen zen beti. Prentsa-askatasunik ez zegoen eta berrietako asko goiko esferetatik inposatuta etortzen ziren.

2. Egunkariak eboluzioa egin zuen linea karlistatik falangistara, 1941-42an burutu zen pixkanakako prozesu baten barruan, Francoren gobernuetako presentzia falangista handiago batekin bat etorritz.

3. Gerra Zibilari buruzko informazioa, Espainia Nazionalaren aldeko partzialtasun absolutuenaren barruan ezartzen da.

4. Bigarren Mundu-Gerraren aurreko jarrerak etapa desberdinak pasa zituen:

a) *1. etapa (1939ko iraila - 1941eko ekaina)*: nahaspilaren fasea, paktu germano-sovietarra zela eta. SESBari buruzko aipamen agresiborik ezak atentzioa ematen du. 40ko ekainetik aurrera (Frantzia erori zenetik) gehitu egin zen mendebaldeko potentzien aurkako agresibitatea, eta informazioa aldatu egin zen nolabaiteko partzialtasun batetik Ardatzaren aldeko sinpatia markatuetara pasatuz.

b) *2. etapa (1941eko ekaina - 1943ko otsaila)*: erabateko identifikazioa Ardatzarekin, bere alderdi eta inplikazio guztietan, Barbarroja operazioaz geroztik. Dibisio Urdinaren eta SESBaren kontrako gerraldiaren garaia izan zen.

c) 3. etapa (1943ko otsaila - 1945eko abuztua): bi eratako tratamendua nabari da: mendebaldeko frontean objektibitate gehiago nabari da, batez ere parte aliatuak sartzen direlako eta nahiz eta titularrek aurreko fasearen ildoari jarraitzen dioten. Ekialdeko frontean, berriz, soviatarren aurkako gorrotoa errusiarren garaipenei entzungor egiteraino iristen zen, ofentsiba guztiak isilduz. Tonu hori bera mantendu zen Führer Berlineko bere bunkerrean erori zen arte.

Pazifikoko gerrari buruz, berriz, aldaketa eman zen: japoniarrekiko begirunetik eta, beraz, iparramerikarrekiko mesprexutik hasi eta 1945ean japoniarren "basakeria" aitzakiarik gabe gaitzestera iristeraino.

5. Gerra Zibila bukatu ondorengo Euskal Herriari buruzko informazioaren ezaugarria, horren erabateko substantziarik eza izan zen, oso garapen eskasarekin gure lurrean egiten ziren erregimenaren (edo partiduaren) ekintza ofizialak kenduz gero.

6. Informazio erlijiosoari beti eman zitzaion garrantzizko garapena, elizako jaiei batez ere; egun horietan ez ziren falta izaten estapanen, koadro erlijiosoen, etab.en erreproduzioak. Egunkariak berak, gainera, Eliza erregimenarekin identifikatzen zuen.

Euskaratzailea: **Xanti Iruretagoiena**

M.A. - J.A.L.

-
- 1 BILBAO, J.: *Eusko Bibliographia*, VI. tomoa.
  - 2 AROZAMENA, Jesús María: *Historia sentimental de una ciudad*, 324. or., XIX. eta XX. mendeetako egunkari gipuzkoarren zerrenda batekin.
  - 3 *Ibidem*, 324. or.
  - 4 TAMAMES, Ramón: *La República, la Era de Franco*, 563. or.
  - 5 *Ibidem*, 563. or.
  - 6 ARAMBURU SAGARZAZU, J.: "Medios de comunicación social (1939-1984)", in: *Euskal Herria; realidad y proyecto*, II. tomoa, 464-474 or.
  - 6 ARAMBURU SAGARZAZU, J.: 85.12.07an elkarrizketatua.
  - 7 ELWOOD, S.: *Prietas las filas. Historia de Falange Española 1933-83*, 131. or.
  - 8 PRESTON, P.: "Guerrilleros contra Franco", *Diario 16-en* igandeetako gehigarria. *Historia del franquismo*, I. parte, 17. kap. 258-263 or.